

Yaşasın Cumhuriyet *Ama...*

*Cumhuriyet'in İlanında
Yorumlar, Övgüler, Eleştiriler*

Erol Üyepazarcı

*Çevrimyazı
Hakkı Kuran Okay*

ÖNSÖZ

Cumhuriyetimizin 100. yıldönümü dolayısıyla “Cumhuriyet Tarihi”mize bir katkı olsun diye hazırladığımız bu yapıtta, Atatürk’ün 29 Ekim 1923 günü ilan ettirdiği “Cumhuriyet”e karşı, özellikle İstanbul basınındaki tepki, yorum ve eleştirileri ele aldık. Atatürk’ün 1927 yılında söylediği *Nutuk*’ta geniş olarak yer alan ve tenkitlerine konu olan bu durum hakkında yaptığımız incelemelerde meselenin ayrıntılı olarak ele alındığı bir kaynak esere rastlamadık. Kitabımızın, bu eksikliği gidermesini umuyoruz.

Cumhuriyet ilan edilmeden Atatürk, ortamı hazırlamak amacıyla “Cumhuriyet” kavramını gündeme getiren bazı girişimler gerçekleştirmiştir. Ancak bunlar o dönemde teorik bazı fikir tartışmalarından öteye gitmemiş ve dönemin İstanbul basınına pek önemsenmemiştir. Kitabımızda ayrıntılı olarak anlatacağımız gibi, Fethi Bey’in (Okyar) kabinesinin istifa etmesi ve yeni kabinenin o dönemde geçerli olan yönetime göre bir türlü kurulamaması ortaya bir siyasi kriz çıkarılmıştı. İstanbul basını bunun üzerine atlayıp çeşitli spekülâtif haberlerle konuyu işlerken, 29 Ekim günü Ankara’da gelen “Cumhuriyet ilan edildi” haberiyle kelimenin tam anlamıyla şaşkına dönmüştür.

O günlerin gündeminde olan bir diğer konu, Ankara’nın hükümet merkezi olmasının kabulüne, pek belli etmeseler de sevinmedikleri aşikâr olan İstanbul basınına büyük bir bölümü, “Cumhuriyet”in ilanını önce şaşkınlıkla karşılamış ve kitabımızda göreceğiniz gibi, sonra da yoğunluğu gittikçe artan bir eleştiri yağmuruna tutmuşlardır. Bunda Rauf Orbay’ın başını çektiği ve İkinci TBMM’de bir milletvekili hariç bütün mebusların üyesi olduğu Halk Fırkası içinde bir muhalefet odağı oluşturan ve daha sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı doğuran hareketin de etkisi olduğu muhakkaktır. Eleştiriler bir taraftan da bu muhalefet hareketini destekleme ve parlatma eylemine dönüşecektir.

Bütün bu gelişmeleri, o günlerde İstanbul’da yayınlanan *Akşam*, *Vakit*, *İleri*, *İkdam*, *Tevhid-i Efkâr*, *Tanin* ve *Vatan* gazeteleri ile Ankara’da yayınlanan *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Yeni Gün* gazetelerinden inceledik. İstiklal Savaşı sırasında İstanbul’u işgal eden İngilizlerin sıkı sansürüne karşın, Milli Mücadele’yi destekleyen bu yedi İstanbul gazetesinden *İleri* ve *Vakit*, Cumhuriyet’in ilan edildiği günlerde Ankara yanlısıdır. *Akşam* ve *İkdam* mutedil muhalif, *Tanin*, *Vatan* ve özellikle *Tevhid-i Efkâr* hızlı muhalif yayın organlarıdır. Muhalefetin başını çekenlerse, *Tanin* başmuharriri Hüseyin Cahit (Yalçın),

Vatan başmuharriri Ahmet Emin (Yalman) ve *Tevhid-i Efkâr*'ın başmuharriri Velid Ebüzziya'dır.

İstiklal Savaşı sürerken, birlikte ulusal direnci destekleyen bu yedi gazetenin, Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra gösterdikleri değişimin nedenlerini anlamak için o günlerdeki olayları, gelişmeleri bilmenin gerekli olduğu kesindir. Bu nedenle kitabımıza Kurtuluş Savaşı'nın yön değiştiren olayı olan Sakarya Meydan Savaşı'ndan başlayarak Cumhuriyet'in ilan edildiği güne kadar olan gelişmeleri ana hatlarıyla verdik.

Önce TBMM'deki sert muhalefeti temsil eden "İkinci Grup" olayını anlattıktan sonra, Dumlupınar Meydan Savaşı ve İzmir'in kurtuluşuyla sonuçlanan Büyük Zafer sonrası olan gelişmeleri, Mudanya Mütarekesi ve özellikle Lozan Barış Görüşmeleri paralelinde İstanbul basınının görüşlerinin ne olduğunu gösterdik. Kurtuluş Savaşı sırasında bir bütün olarak, Ankara'daki kurtuluş hareketini destekleyen ve hareket karşıtı *Peyâm-ı Sabah*, *Alemdar* gibi gazetelerle ve *Aydede* dergisiyle şiddetli polemiklere giren bu yedi gazetenin, zaferin kazanılmasından sonra gösterdiği hızlı dönüşümün nedenlerini irdeledik.

Bilhassa Lozan Barış Görüşmeleri sırasında ilk örnekleri görülmeye başlanan Ankara karşıtı görüşlerin oluşmasını inceledikten sonra, dönemin başbakanı Rauf Bey ile Dışişleri Bakanı ve Lozan delege heyeti başkanı İsmet Paşa arasındaki çekişmenin İstanbul basınındaki yansımalarına değindik.

Cumhuriyet'in ilanı olayındaysa, ilandan birkaç gün önce İstanbul basınındaki genel görünümü belirleyen haber ve yazıları saptayıp ilandan sonraki bir hafta içinde söz konusu yedi gazetenin gerek verdikleri haberler gerek yaptıkları yorum ve eleştirileri günü gününe vererek okuyucularımızın o günkü ortamı anlamalarına yardımcı olmaya çalıştık. Özellikle Ankara'yı tutan *İleri* gazetesi sahip ve başmuharriri Celal Nuri Bey (İleri) ile en sert muhalefeti yapan *Tevhid-i Efkâr* gazetesi başmuharriri Velid Ebüzziya arasındaki sert polemigi okuyucuların dikkatine sunduk.

Diğer taraftan, özellikle İstanbul'da hâlâ kuvvetli örgütlenmesini sürdüren İttihat ve Terakki teşkilatının faaliyetine dikkati çektik ve onun sözcüsü durumunda *Tanin* gazetesi başmuharriri Hüseyin Cahit'in yazılarından örnekler verdik.

Meraklı okuyucu için ayrıntılı bir "Kaynakça" bölümünü de kitabın sonuna ekledik.

Umuyoruz ki bugüne kadar gerektiği şekilde ayrıntılı incelenmeyen bu ilginç konunun, "Cumhuriyet" in ilanı günlerindeki İstanbul basınının davranışının irdelenmesi okuyucunun ilgisini çekecektir.

Erol Üyepazarcı
Haziran 2023, Etiler-İstanbul

Mustafa Kemal, Zafer Tepe'den Duatepe'de cereyan eden muharebeleri takip ederken, Polatlı, Ankara, 9 Eylül 1921.

Fotoğraflarla Atatürk kitabından. (Genelkurmay Personel Başkanlığı, ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, 2015)

Cumhuriyet'in ilan edildiği günlerdeki yorum ve tepkileri anlayabilmek için, daha önce de belirttiğimiz gibi, Cumhuriyet'in ilanından önceki döneme ait günlerin olaylarını kısaca hatırlatmak gereklidir. Bu amaçla Milli Mücadele'nin yön değiştiren olayı olan Sakarya Meydan Savaşı'ndan Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süre içindeki gelişmeleri kısaca inceleyeceğiz.

Sakarya Meydan Savaşı

İkinci İnönü Savaşı'ndan sonra gelişen cephelerde durumu lehine çevirmeyi başaran Yunan güçleri, nihai hedefleri olan Milli Mücadele'yi bitirmek için genel bir saldırı planladılar ve Ankara'yı alarak bu amaçlarına varmayı tasarladılar. 23 Ağustos 1921 tarihinde Yunanlar, doğuya ilerlemiş bütün kuvvetlerini kuzeye çevirerek, Türk birliklerine karşı genel saldırıya geçti ve Atatürk'ün *Nutuk*'ta kullandığı tabirle bir "melhâme-i kübra"¹ olacak ve yirmi bir gün sürecek Sakarya Meydan Savaşı başladı.²

Savaş yüz kilometrelik bir cephe üzerinde oluyordu. TBMM'den özel bir yasayla çok geniş yetkiye dayanan başkomutanlık görevini üstlenen Mustafa Kemal Paşa askerî yeteneğini göstererek, Yunan kuvvetlerini üstüne çekti ve Yunanlar, Polatlı önlerine kadar geldiler; top sesleri Ankara'dan duyuluyordu. Mustafa Kemal bu taktiğini, "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh da bütün vatandır"³ diye ilkeleştirdi.

Türk ordusu, bu ilke çerçevesinde bütün vatani bir savunma alanı kabullenerek çarpışa çarpışa çekilmişti. Şimdi de, önceden planlandığı gibi artık yorulup gücünü yitirdiği belli olan düşmana yapacağı taarruza hazırlanacaktı.

O günlerde Ankara'da bulunan Halide Edip Adıvar, orduya katılma isteğinde bulunmuş, kendisine onbaşı rütbesi verilmiş ve savaşın en gergin günlerinde Mustafa Kemal ile birlikte bulunmuştu; anılarında bu kritik günleri ve Mustafa Kemal'in tutumunu şöyle anlatıyor:

Mustafa Kemal Paşa ben oturduktan sonra, Ankara hakkında havadis sordu. Aynı zamanda tahta masanın üzerindeki bir haritaya eğilerek, durumu dört yaşında bir çocuğun anlayabileceği açık ve sade bir ifade ile anlattı. İşte Sakarya kıvrılarak gidiyor.

- 1 Melhâme-i kübra: İslam inancına göre kıyamet alameti olan, tarihin göreceği en acımasız savaşa verilen addır.
- 2 Kemal Atatürk, *Nutuk*, cilt: II, M.E.B, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s. 618.
- 3 Savunma çizgisi yoktur. Savunma alanı vardır, o alan da bütün vatandır.

Etrafında birtakım toplu iğneler üzerine kırmızı ve mavi kâğıtlar konulmuş. Birer keleş benzeyen iğneler. Eğer askerî durum hakkındaki duygularımı Mustafa Kemal Paşa'ya söylesem mutlaka gülerdi. Yunan ordusu kocaman bir canavar gibi Ankara'ya yaklaşmış görünüyordu. Buna paralel olarak Sakarya'nın doğusunda Türk ordusu da kıvrılarak bu canavarın Ankara'yı yutmasına mani olmaya çalışıyordu. Yunan canavarı o kadar kocamandı ki insana yeis veriyordu.

“Eğer Ankara'ya gider de bizi geride bırakırsa ne yaparız?” diye sordum.

Korkunç bir kaplan gibi güldü: “Beyler, iyi seyahatler derim. Arkalarından vurarak, onları Anadolu'nun boşluğunda mahvederim.”

Sakarya Savaşı sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın hususiyeti bambaşkaydı. Zaferden emin, aksi takdirde bütün arkadaşlarıyla beraber ölmeye hazır görünüyordu. ⁴

Halide Edip Hanım İstiklal Savaşı'nda Mustafa Kemal ile birlikte.

6 Eylül 1921 tarihinde Türk ordusu merkezden karşı taarruza geçerek ilerlemeye başladı, yapılan taarruzlar kısa sürede gelişti, düşmanın hayati önemdeki mevzileri işgal edildi. Yunan güçleri çekilmeye karar verdi, bunu perdelemek için saldırı gösterilerinde bulundu ama bu çabalarını çabucak kıran ordu, 12 Eylül'den itibaren kendi taarruzunu daha şiddetle geliştirdi. Düşman bütün önemli mevzilerini bırakarak, perişan bir halde Sakarya'nın batısına geçme çabasına düştü. 13 Eylül'de Sakarya'nın doğusu tamamen temizlenmiş ve Sakarya Savaşı Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştı. İlerleme o kadar hızlı olmuştu ki Sivrihisar kasabesindeki Yunan subayları kişisel eşyalarını bile bırakarak canlarını

nı kurtarmanın kaygusuyla apar topar kaçmıştı; bu arada Yunan Başkomutanı Papulos'un beş tane nişan ve madalyası da ele geçmişti.

Mustafa Kemal Paşa, 14 Eylül'de Sakarya zaferini bütün dünyaya ilan eden bildiriye yayınladı. Cephe dönüşü TBMM'de yaptığı konuşmada da, Sakarya

4 Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Çan Yayınları, İstanbul, 1962, ss. 218-219.

Savaşı'nın bütün gelişimini ayrıntılarıyla anlattı. Konuşması bitince verilen bir önergeyle, “vatanın kurtarıcısı ve son zaferin yaratıcısı” Mustafa Kemal Paşa'ya “Gazi”lik unvanı ve “Müşirlik” (Mareşallik) rütbesi verildi.